

สรุปผลการวิจัย อภิปรายผลและ ข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่อง ชำนาญชีวิตของชุมชน : กรณีศึกษาแบบแผนสัมพันธภาพที่เอื้อต่อการพัฒนาเครือข่ายองค์กรชุมชน ตำบลบางเจ้าฉ่า อำเภอโพธิ์ทอง จังหวัดอ่างทอง มีวัตถุประสงค์ เพื่อเพื่อศึกษาบริบทของชุมชนตำบลบางเจ้าฉ่า (ปัจจัยแวดล้อม) ทั้งปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอกชุมชน ศึกษาแบบแผนสัมพันธภาพของกลุ่มในเครือข่ายองค์กรชุมชนตำบลบางเจ้าฉ่า และศึกษาปัจจัยที่เอื้อต่อการพัฒนาเครือข่ายองค์กรชุมชนตำบลบางเจ้าฉ่า โดยวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ เก็บรวบรวมข้อมูลทุติยภูมิจากแหล่งต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง ร่วมกับการเก็บข้อมูลจากปรากฏการณ์จริงในพื้นที่ชุมชนตำบลบางเจ้าฉ่า ด้วยการประชุมแบบมีส่วนร่วม สนทนากลุ่ม สัมภาษณ์เจาะลึก และสังเกตการณ์แหล่งข้อมูล ได้แก่ ผู้นำชุมชน กรรมการบริหารเครือข่าย ผู้นำกลุ่ม สมาชิกกลุ่ม ผู้อาวุโส และชาวบ้านทั่วไป ตลอดจนเจ้าหน้าที่หน่วยงานภายนอก เช่น เกษตรตำบล พัฒนาชุมชน เป็นต้น ข้อมูลที่รวบรวมได้ผู้วิจัยได้ทำการตรวจสอบความครบถ้วนถูกต้องของข้อมูลและจัดเป็นหมวดหมู่วิเคราะห์ สรุปผล และนำเสนอเชิงพรรณนาความ ตามวัตถุประสงค์การวิจัย

สรุปผลการวิจัย

1. ตำบลบางเจ้าฉ่าตั้งอยู่ทางทิศเหนือของอำเภอโพธิ์ทอง จังหวัดอ่างทอง เป็นชุมชนที่อยู่ใกล้เมืองมาก การคมนาคม สะดวกสบาย มีระบบโครงสร้างพื้นฐานสมบูรณ์ แต่ก็ยังคงมีสภาพเป็นชุมชนชนบท ตำบลบางเจ้าฉ่าประกอบด้วย 8 หมู่บ้านตั้งเรียงรายอยู่ริมฝั่งขวาของแม่น้ำน้อย ซึ่งเป็นลำน้ำสาขาที่แยกจากแม่น้ำเจ้าพระยา

ชุมชนตำบลบางเจ้าฉ่าเป็นชุมชนเก่าแก่ตั้งถิ่นฐานในสมัยกรุงศรีอยุธยา เดิมเรียกว่า “บ้านสร้างสามเรือน” ปัจจุบันมีชื่อว่าบางเจ้าฉ่า เพราะนำชื่อของนายฉ่าซึ่งเป็นทั้งผู้นำและเป็นผู้ก่อตั้งหมู่บ้าน ตำบลบางเจ้าฉ่ามีพื้นที่รวม 9.1408 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 5,713 ไร่ ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่เกษตรกรรม ลักษณะทางกายภาพเป็นพื้นที่ราบลุ่มติดกับแม่น้ำน้อย ดินมีความอุดมสมบูรณ์ตามธรรมชาติปานกลาง ในฤดูฝนมีน้ำแช่ขังนาน 4 - 5 เดือน คนในชุมชนบางเจ้าฉ่าประกอบอาชีพทำการเกษตร โดยพื้นที่ดินส่วนใหญ่ใช้ทำนา ปลูกข้าว ส่วนพื้นที่ดินบริเวณที่อยู่ใกล้ริมน้ำ ใช้ทำสวนผักหรือไม้ผลแบบยกร่อง ซึ่งทำเป็นลักษณะสวนผลไม้ผสมโดยไม้ผลที่ปลูกกันเป็นส่วนใหญ่ได้แก่ มะม่วง กระท้อน ละมุดชมพู และมะขงชิด เป็นต้น

การติดต่อสื่อสารภายในชุมชน เป็นการสื่อสารแบบผสมผสานหลายวิธีและหลายช่องทาง โดยสื่อบุคคล เช่น กำนันสุรินทร์ นิลเลิศ ซึ่งเป็นตัวแทนของชุมชนและเป็นผู้นำที่ได้รับการยอมรับจากหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน และชุมชนอื่นๆ และสื่อสมัยใหม่ เช่น โทรศัพท์เคลื่อนที่ และอินเทอร์เน็ต หอกระจายข่าว/เสียงตามสาย สถานีวิทยุชุมชน ศูนย์กลางชุมชนฯ ศูนย์จำหน่ายผลิตภัณฑ์ชุมชน ชุมชายของหน้าพิพิธภัณฑสถานไม้ไผ่ และร้านค้าในชุมชน ส่วนการติดต่อสื่อสารกับภายนอกสื่อสารด้วยทุนทางสังคมและวัฒนธรรมที่มีอยู่เดิม เช่น การจักสาน การขับร้องเพลงพื้นบ้าน และการแสดงพื้นบ้าน

ปัจจุบันตำบลบางเจ้าฉ่ามีประชากร 2,983 คน จำนวน 749 ครัวเรือน ส่วนใหญ่เป็นวัยทำงานอายุระหว่าง 20-59 ปี ประมาณร้อยละ 65 จบการศึกษาในระดับประถมศึกษา ส่วนคนรุ่นใหม่ที่มีอายุน้อยกว่า 30 ปี จบการศึกษาในระดับมัธยมศึกษา และระดับที่สูงกว่ามีจำนวนมากขึ้น อาชีพของคนในชุมชน ได้แก่ ทำนา ทำสวนผลไม้ พืชผักสวนครัว เลี้ยงสัตว์ และจักสาน มีผู้ประกอบการอาชีพรับราชการอยู่ส่วนหนึ่ง โดยภาพรวมชาวบ้านมีรายได้เฉลี่ย 32,357 บาท ต่อคนต่อปี

ในตำบลบางเจ้าฉ่ามีกำนัน คือ นายสุรินทร์ นิลเลิศ ที่เป็นผู้นำชุมชนที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงและการพัฒนาทั้งในระดับหมู่บ้านและระดับตำบล จนทำให้มีชื่อเสียงและเป็นที่ยอมรับของคนโดยทั่วไป และยังมีผู้นำอื่นๆ ได้แก่ เจ้าอาวาสวัดยางทอง เจ้าอาวาสวัดบ้านสร้าง และเจ้าอาวาสวัดโพธิ์ราษฎร์ กำนัน สารวัตรกำนัน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน ข้าราชการ ผู้บริหารองค์การบริหารส่วนตำบล และหัวหน้ากลุ่ม ซึ่งล้วนมีส่วนร่วมให้เกิดและพัฒนา กลุ่มและเครือข่ายในตำบล

ลักษณะการตั้งถิ่นฐานเอื้อให้เกิดความสัมพันธ์แบบพึ่งพาอาศัยกันของคนในชุมชน เนื่องจาก บ้านเรือนส่วนใหญ่ตั้งอยู่ใกล้กันและไม่มีรั้วกัน ลักษณะบ้านเรือนเป็นบ้านใต้ถุนสูงแบบบ้านไทยสมัยก่อนแต่เทพื้นคอนกรีตแบบสมัยใหม่ มีพื้นที่ใต้ถุนบ้านนั่งพูดคุยกันหรือทำงานจักสานด้วยกัน

ภายในตำบลบางเจ้าฉ่า มีวัด 3 แห่ง คือวัด โพธิ์ราษฎร์ หมู่ 3 วัดบ้านสร้าง หมู่ 6 และวัดยางทอง หมู่ 8 ทั้ง 3 วัดถือเป็นวัดเก่าแก่ประจำชุมชนและเป็นสถานที่ตั้งของศูนย์กลางจำหน่ายผลิตภัณฑ์จักสานของตำบลอีกด้วย ชุมชนมีภูมิปัญญาที่สำคัญ คือการจักสาน ซึ่งถือเป็นองค์ความรู้ที่ถ่ายทอดฝีมือสืบต่อกันมาจนปัจจุบันกลายเป็นอาชีพที่มีชื่อเสียงของตำบล รวมถึงการร้องเพลงพื้นบ้าน และ ตีกลองยาว ที่ปัจจุบันถูกรื้อฟื้นนำมาแสดงต่อนักท่องเที่ยวและงานสำคัญอื่นๆ

ลักษณะความสัมพันธ์ของคนในชุมชนมี 2 แบบ คือ แบบปฐมภูมิ เป็นความสัมพันธ์แบบเครือญาติ ซึ่งผูกพันทางสายโลหิต ความเคารพเชื่อฟังกันตามลำดับอาวุโส ความผูกพันช่วยเหลือกัน ความเป็นญาติพี่น้อง พรรคพวก เพื่อนฝูง และความสัมพันธ์แบบทฤษฎีภูมิ เป็นความสัมพันธ์ที่มีกฎระเบียบเข้ามาเกี่ยวข้องเช่นความสัมพันธ์ของสมาชิกกลุ่มในชุมชนบางเจ้า

นำซึ่งมีอยู่มากมายหลายกลุ่ม และยังรวมตัวกันในลักษณะเครือข่าย ภายใต้แม่ข่ายชื่อ “ศูนย์กลางชุมชนตำบลบางเจ้าฉ่า”

นอกจากนี้ชุมชนบางเจ้าฉ่ายังสัมพันธ์กับภายนอกทั้งระดับนโยบาย ระดับหน่วยงาน ได้แก่ การส่งเสริมให้เกิดการรวมกลุ่มและเครือข่ายในชุมชนบางเจ้าฉ่า ทั้งรูปของเงินทุน วัสดุ อุปกรณ์ และวิชาการ ทำให้คนในชุมชนได้เรียนรู้และพัฒนา ทั้งคน กลุ่ม และเครือข่ายจนได้รับการยอมรับจากภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาชนด้วยตนเอง ให้เป็นแหล่งเรียนรู้ด้านการพัฒนาชุมชน โดยมีผู้เข้ามาศึกษาดู และเข้ามาท่องเที่ยวจำนวนเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องตั้งแต่ปี 2547 จนถึงปัจจุบัน

2. แบบแผนสัมพันธ์ภาพของกลุ่มในเครือข่ายของกิจกรรมชุมชนตำบลบางเจ้าฉ่า ซึ่งประกอบด้วยแบบแผนสัมพันธ์ภาพภายในกลุ่ม ระหว่างกลุ่ม และระหว่างกลุ่มกับแม่ข่าย

2.1 แบบแผนสัมพันธ์ภาพภายในกลุ่ม กลุ่มที่เป็นสมาชิกในเครือข่ายส่วนใหญ่เป็นกลุ่มขนาดเล็กมีสมาชิกตั้งแต่ 5-20 คน ลักษณะความสัมพันธ์ของสมาชิกในกลุ่มต่างๆ มีทั้งความสัมพันธ์แบบแนวระนาบและแนวคิ่ง แต่ส่วนใหญ่เป็นความสัมพันธ์แบบแนวระนาบ ทั้งนี้เพราะสมาชิกภายในกลุ่มทุกคนต่างมีสถานะ มีศักดิ์ศรีเท่าเทียมกันจากการที่สมาชิกส่วนใหญ่ภายในกลุ่มเป็นเครือญาติ เป็นพรรคพวกเพื่อนฝูง เป็นเพื่อนบ้าน และเป็นคนที่นับถือกัน จึงทำให้สมาชิกภายในกลุ่ม มีความใกล้ชิดกัน ด้วยอยู่บ้านเดียวกัน หรืออยู่บ้านใกล้กัน และผูกเกี่ยวกับด้วยกิจกรรมต่างๆ ของครอบครัวและชุมชน ส่วนลักษณะความสัมพันธ์แบบแนวคิ่ง เป็นความสัมพันธ์ที่เกิดจากความนำเคารพ เพราะผู้นำเป็นคนดี มีศีลธรรม รักษาผลประโยชน์ส่วนรวมอย่างซื่อสัตย์ สมาชิกจึงยินยอมเข้าแถวแนวคิ่งโดยสมัครใจไม่ต้องมีการชักจูงหลอกลวงหรือบังคับ ซึ่งลักษณะความสัมพันธ์ภายในกลุ่มแบบแนวคิ่ง แบ่งได้เป็น 3 ลักษณะ คือ 1) ผู้นำกลุ่มมีบทบาทการบริหารจัดการกลุ่มมากเนื่องจากได้รับการยอมรับจากสมาชิกกลุ่มด้านความอาวุโส ความรู้ และความสามารถ 2) ผู้นำกลุ่มบริหารจัดการเองเกือบทั้งหมด สมาชิกมีหน้าที่ทำตามแต่ไม่ใช่ลูกจ้าง เพราะมีส่วนระดมทุนในกลุ่ม และ 3) ผู้นำกลุ่มเป็นเหมือนเจ้าของกลุ่ม สมาชิกเป็นผู้รับจ้างแรงงาน

2.2 แบบแผนสัมพันธ์ภาพระหว่างกลุ่ม ความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มจักสานด้วยกัน ความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มบริการท่องเที่ยว ความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มอาชีพเสริม ความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มจักสานกับกลุ่มบริการท่องเที่ยว ความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มจักสานกับกลุ่มอาชีพเสริม และความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มบริการท่องเที่ยวกับกลุ่มอาชีพเสริม เป็นความสัมพันธ์แนวระนาบเหมือนกัน โดยแต่ละกลุ่มมีอิสระในการทำกิจกรรมของกลุ่ม สรุปลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มที่เอื้อต่อการพัฒนาเครือข่ายคือความสัมพันธ์แนวระนาบเนื่องจากแต่ละกลุ่มมีอิสระในการทำกิจกรรมของกลุ่มตนเอง และทำกิจกรรมร่วมกันระหว่างกลุ่มแบบถ้อยทีถ้อยอาศัยระหว่างกัน อุดหนุนและเอื้อประโยชน์ต่อกันอย่างเท่าเทียม แต่ระดับความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มแตกต่างกันมากหรือน้อย

ขึ้นอยู่กับความถี่ในกิจกรรมที่ทำร่วมกัน เช่น กลุ่มบริการท่องเที่ยวด้วยกัน และกลุ่มอาชีพจักสานกับกลุ่มบริการท่องเที่ยวมีระดับความสัมพันธ์กันมากเพราะทำกิจกรรมร่วมกันเป็นประจำ ปรึกษาหารือกัน วางแผนร่วมกัน แก้ปัญหาร่วมกัน ประชาสัมพันธ์ผลิตภัณฑ์ร่วมกัน และแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกัน กลุ่มบริการท่องเที่ยวกับกลุ่มอาชีพเสริม มีระดับความสัมพันธ์ปานกลางเป็นการทำกิจกรรมร่วมกัน ส่วนกลุ่มอาชีพจักสานกับกลุ่มอาชีพเสริม มีความสัมพันธ์ระดับน้อยเนื่องจากไม่ได้ทำกิจกรรมกลุ่มด้วยกัน แต่อุดหนุนผลิตภัณฑ์และหรือประชาสัมพันธ์กิจกรรมให้กันและกัน

2.3 แบบแผนสัมพันธภาพระหว่างกลุ่มกับแม่ข่าย พื้นฐานการทำงานร่วมกันของเครือข่ายองค์กรชุมชนบางเจ้าฉ่า ตั้งอยู่บนความสัมพันธ์แนวระนาบ โดยมีการจัดระยะความสัมพันธ์ที่เหมาะสม ไม่ใกล้ชิดจนอึดอัดหรือเพิ่มภาระกิจให้กับคนทำงานในกลุ่มเดิม ซึ่งเห็นได้จากแบบแผนสัมพันธภาพระหว่างกลุ่มอาชีพจักสาน กลุ่มบริการท่องเที่ยว และกลุ่มอาชีพเสริมกับแม่ข่าย ที่มีความคล้ายกัน กล่าวคือ ทั้ง 3 กลุ่ม มีกิจกรรมที่เชื่อมโยงกับแม่ข่ายในลักษณะของการแลกเปลี่ยนข่าวสารข้อมูลระหว่างกัน หรือทำกิจกรรมร่วมกัน ในลักษณะที่บุคคลหรือกลุ่มสมาชิกในเครือข่ายยังคงมีความเป็นอิสระในการดำเนินกิจกรรมของตน กิจกรรมที่ทั้ง 3 กลุ่มเชื่อมโยงกับแม่ข่าย เช่น การมีตัวแทนเข้ามาเป็นคณะกรรมการบริหารศูนย์กลางชุมชน มีการวางแผนร่วมกัน ทำกิจกรรมร่วมกันในการประชาสัมพันธ์กิจกรรมและผลิตภัณฑ์ การผลิต และการจำหน่าย เป็นต้น ในแง่ของระดับความสัมพันธ์จะเห็นว่ากลุ่มจักสาน และกลุ่มบริการท่องเที่ยว มีระดับความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดกัน เนื่องจากการก่อเกิดกลุ่มสัมพันธ์กัน โดยเกิดกลุ่มจักสาน จนชุมชนมีชื่อเสียงพัฒนาเป็นชุมชนท่องเที่ยวและเกิดกลุ่มบริการท่องเที่ยวขึ้นมารองรับ แกนนำของกลุ่มอาชีพจักสานและกลุ่มบริการท่องเที่ยว มีบทบาทสำคัญในศูนย์กลางชุมชน สถานที่ตั้งกลุ่ม/ที่ทำงานของกลุ่มอยู่ใกล้กับที่ทำการศูนย์กลางชุมชนตำบลบางเจ้าฉ่า ในขณะที่กลุ่มอาชีพเสริมกับแม่ข่ายแม้ว่าจะมีความสัมพันธ์กันในงานของเครือข่าย แต่ยังมีความถี่ของกิจกรรมน้อย เพราะกิจกรรมของอาชีพเสริมจะทำเองขายเองมากกว่าการพึ่งพาเครือข่าย โดยภาพรวมรูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มอาชีพจักสาน กลุ่มบริการท่องเที่ยว และกลุ่มอาชีพเสริมกับแม่ข่ายเป็นแบบแนวระนาบ โดยแม่ข่ายเป็นผู้อำนวยความสะดวกให้สมาชิกมีการติดต่อซึ่งกันและกัน

3. ปัจจัยที่เอื้อต่อการพัฒนาเครือข่ายองค์กรชุมชนตำบลบางเจ้าฉ่า ประกอบด้วย ปัจจัยภายในชุมชน ปัจจัยภายนอกชุมชน และแบบแผนสัมพันธภาพ

3.1 ปัจจัยภายใน ได้แก่ 1) ช่องทางการติดต่อสื่อสารและสถานที่ทำกิจกรรมร่วมกัน เนื่องจากภายในชุมชนมีช่องการสื่อสารหลากหลายและผสมผสานได้อย่างมีประสิทธิภาพ ทั้งสื่อบุคคล โดยเฉพาะกำนันสุรินทร์ นิลเลิศ และแกนนำกลุ่มต่างๆ การพบปะพูดคุยกันของสมาชิก

ชุมชน เวทีชวณคิดชวณพุด ชวณทำ วันที่ 16 ของทุกเดือน และสื่ออื่นๆ เช่น หอกระจายข่าว/เสียงตามสาย สถานีวิทยุชุมชน รวมทั้งการสื่อสารกับภายนอกโดยอาศัยภูมิปัญญาจักสานไม้ไผ่ และประเพณีต่างๆ ล้วนทำให้เกิดการเรียนรู้เรื่องการรวมกลุ่ม การพัฒนากลุ่ม และการเชื่อมโยงกันเป็นเครือข่ายเพื่อเอื้อประโยชน์ต่อกัน 2) ลักษณะความสัมพันธ์ของคนในชุมชน ชุมชนบางเจ้าฉ่ามีแรงเกาะเกี่ยวในชุมชนผ่านความสัมพันธ์ในระบบเครือญาติ พรรคพวกเพื่อนฝูง เพื่อนบ้าน และเพื่อนร่วมกลุ่ม และยังมีแรงเกาะเกี่ยวเชิงวัฒนธรรม เช่น การร่วมกันในงานบุญประเพณีต่างๆ ของชุมชนเป็นฐานรากสำคัญที่นำไปสู่ความร่วมมือ และพัฒนาไปสู่การรวมกลุ่ม และเครือข่าย และขยายวงสัมพันธ์ออกไป และ 3) คุณลักษณะของผู้นำ ผู้นำมีคุณลักษณะโดดเด่นที่เอื้อต่อการพัฒนาเครือข่ายองค์กรชุมชนตำบลบางเจ้าฉ่า คือ มีวิสัยทัศน์ และยุทธศาสตร์ในการดำเนินงานที่มุ่งให้ชุมชนบางเจ้าฉ่าเป็นชุมชนที่สามารถพึ่งตนเองได้โดยอาศัย ภูมิปัญญา และวัฒนธรรม ประเพณีต่างๆ ที่มีอยู่ในชุมชน และเป็นผู้นำที่ส่งเสริมให้คนชุมชนมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ และตัดสินใจร่วมกัน

3.2 ปัจจัยภายนอก ได้แก่ 1) การได้รับการส่งเสริมจากหน่วยงานภายนอก มีหลายหน่วยงานเข้ามาส่งเสริมกิจกรรมกลุ่มและเครือข่ายทั้งในรูปของเงินทุน วัสดุอุปกรณ์ และการส่งเสริมด้านวิชาการ ทำให้สมาชิกในชุมชนได้เรียนรู้ และนำสิ่งที่ได้เรียนรู้มาดัดแปลง แก้ไขปรับปรุง จนเกิดเป็นกลุ่มอาชีพ และกลุ่มบริการท่องเที่ยวหลากหลายกลุ่มในเครือข่ายที่สมาชิกกลุ่มมีความเชื่อมั่นและมีแรงบันดาลใจที่จะพัฒนากลุ่มและเครือข่ายยิ่งขึ้นต่อไป และ 2) การได้รับการยอมรับ ชุมชนบางเจ้าฉ่าได้รับการยอมรับจากภาครัฐ ภาคเอกชนและชุมชนอื่นๆ เห็นได้จากรางวัลที่ได้รับมากมาย ผลที่ได้รับนั้นทำให้ผู้นำ และสมาชิกในชุมชน มีกำลังใจ และเกิดความมั่นใจต่อการพัฒนาชุมชน โดยอาศัยกลุ่มและเครือข่าย เห็นคุณค่าและพร้อมที่จะร่วมมือกันรักษาความเป็นชุมชนแห่งการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ไว้

3.3 แบบแผนสัมพันธ์ภาพในชุมชน ประกอบด้วย แบบแผนสัมพันธ์ภาพภายในกลุ่ม ระหว่างกลุ่ม และระหว่างกลุ่มกับแม่ข่าย

1. แบบแผนสัมพันธ์ภาพภายในกลุ่ม ได้แก่ (1) บทบาทและภาวะผู้นำกลุ่ม เนื่องจากผู้นำกลุ่มส่วนใหญ่มีบทบาทในชุมชนอยู่แล้วจึงมีเครือข่ายกว้างขวางและอำนวยความสะดวกของกลุ่มสำเร็จลงได้ ดังนั้นผู้นำกลุ่มจึงได้รับการยอมรับจากสมาชิกกลุ่มให้บริหารจัดการกลุ่มโดยมีสมาชิกทำตาม ดังนั้นบทบาทและภาวะผู้นำกลุ่มมีผลต่อการดำรงอยู่ของกลุ่มมาก (2) ความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกภายในกลุ่ม สมาชิกในกลุ่มต่างๆ มีความสัมพันธ์ แบบเครือญาติ พรรคพวกเพื่อนฝูง เพื่อนบ้าน และคนที่นับถือกัน ซึ่งเป็นความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิด มีปฏิสัมพันธ์กันเป็นประจำ และช่วยกันทำกิจกรรมของกลุ่ม และ (3) ความดีในการทำกิจกรรมร่วมกันและความ

พอใจของสมาชิก ในกลุ่มต่างๆสมาชิกทำกิจกรรมกลุ่มด้วยกันเป็นประจำ ร่วมกันคิด ร่วมกันทดลองทำผลิตภัณฑ์ใหม่ๆ ปรึกษาหารือกันอย่างสม่ำเสมอ แบ่งงาน และแบ่งผลประโยชน์อย่างเท่าเทียม ทำให้สมาชิกกลุ่มมีความพอใจที่ได้ทำกิจกรรมกลุ่มร่วมกัน แบบแผนสัมพันธภาพภายในกลุ่มที่เอื้อต่อการพัฒนาเครือข่ายมี 2 รูปแบบคือความสัมพันธ์แนวระนาบที่ผู้นำและสมาชิกในกลุ่มร่วมกันทำงานและเอื้อประโยชน์ต่อกันอย่างเท่าเทียม และรูปแบบความสัมพันธ์แนวตั้งที่สมาชิกพร้อมใจกันทำตามผู้นำเพราะยอมรับด้านความ ความรู้และความสามารถในการบริหารจัดการกลุ่ม

2. แบบแผนสัมพันธภาพระหว่างกลุ่ม ได้แก่ (1) ผลประโยชน์ร่วม วัตถุประสงค์หลักของการรวมกลุ่มก็คือเรื่องของผลประโยชน์ ถ้ากลุ่มอยู่ได้ สมาชิกก็มีรายได้ ดังนั้นผลประโยชน์ที่สมาชิกได้รับมีผลอย่างมากที่จะทำให้สมาชิกร่วมมือกันพัฒนากลุ่มและเครือข่าย (2) การพัฒนาความร่วมมือ ระดับของความร่วมมือมีตั้งแต่การประชุมร่วมกันระหว่างกลุ่ม การเชื่อมโยงกิจกรรมระหว่างกลุ่ม โดยการผลิตร่วมกัน จำหน่ายร่วมกัน และอุดหนุนผลิตภัณฑ์ของกันและกัน การพัฒนาความร่วมมือที่สูงขึ้นมา คือการแบ่งปันงบประมาณ และการส่งเสริมให้สมาชิกในกลุ่มแยกออกไปตั้งกลุ่มใหม่เพื่อขยายเครือข่าย แบบแผนสัมพันธภาพระหว่างกลุ่มที่เอื้อต่อการพัฒนาเครือข่ายคือความสัมพันธ์แนวระนาบเนื่องจากแต่ละกลุ่มมีอิสระในการทำกิจกรรมของกลุ่มตนเอง และทำกิจกรรมร่วมกันระหว่างกลุ่มแบบถ้อยทีถ้อยอาศัยระหว่างกัน อุดหนุนและเอื้อประโยชน์ต่อกันอย่างเท่าเทียม

3. แบบแผนสัมพันธภาพระหว่างกลุ่มกับแม่ข่าย ได้แก่ การแลกเปลี่ยนเรียนรู้และการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ซึ่งผลจากการที่สมาชิกได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้ และมีส่วนร่วมในการตัดสินใจเป็นปัจจัยให้เกิดความรู้สึกรับผิดชอบร่วมกันของหมู่สมาชิก เสริมสร้างความผูกพัน ความสามัคคี ทำให้สมาชิกรู้สึกถึงการเป็นเจ้าของกลุ่มและเครือข่ายและให้ความร่วมมือมากขึ้น รูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มอาชีพจักสาน กลุ่มบริการท่องเที่ยว และกลุ่มอาชีพเสริมกับแม่ข่ายเป็นรูปแบบความสัมพันธ์แนวระนาบโดยแม่ข่ายเป็นผู้อำนวยความสะดวกให้สมาชิกมีการติดต่อและทำกิจกรรมร่วมกัน

4. การพัฒนาเครือข่ายองค์กรชุมชนตำบลบางเจ้าฉ่า

ในระยะเริ่มต้นของเครือข่ายองค์กรชุมชนตำบลบางเจ้าฉ่า ปี พ.ศ. 2541 มีสมาชิก 4 กลุ่ม และมีสมาชิกเพิ่มขึ้นเป็น 5 กลุ่มในปี พ.ศ. 2544 เป็น 8 กลุ่มในปี พ.ศ. 2545 เป็น 15 กลุ่มในปี พ.ศ. 2546 เป็น 16 กลุ่มในปี พ.ศ. 2547 และ เป็น 17 กลุ่มในปี พ.ศ. 2550 การบริหารจัดการเครือข่ายให้ความสำคัญกับการติดต่อสื่อสาร และการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และสัมพันธภาพที่ดีระหว่างสมาชิกกับแม่ข่าย ซึ่งเริ่มจากการบริหารจัดการที่เชื่อมประสานกลุ่มจักสานเพียงไม่กี่กลุ่ม

แล้วค่อยๆเชื่อมประสานกลุ่มอื่นๆในชุมชน ทำให้จำนวนกลุ่มที่เป็นสมาชิกเครือข่ายเพิ่ม ประเภทกลุ่มและกิจกรรมหลากหลายขึ้น โดยมีวิธีการสื่อสารที่เหมาะสม เกิดการแลกเปลี่ยน เรียนรู้ และสัมพันธภาพที่ดีระหว่างสมาชิกกับแม่ข่าย ส่งผลให้กระบวนการทำงานของเครือข่ายพัฒนาอย่างต่อเนื่อง จนถึงปัจจุบันเครือข่ายองค์กรชุมชนตำบลบางเจ้าฉ่ำมีสมาชิก 17 กลุ่ม ที่ติดต่อสื่อสารกัน และทำกิจกรรมร่วมกัน โดยมีศูนย์กลางชุมชนตำบลบางเจ้าฉ่ำทำหน้าที่เป็นแม่ข่ายอำนวยความสะดวกในการติดต่อสัมพันธ์กันระหว่างสมาชิก

อภิปรายผล

1. เมื่อพิจารณาชุมชนตำบลบางเจ้าฉ่ำในมิติปัจจัยแวดล้อมชุมชนและมิติแบบแผนสัมพันธภาพของกลุ่มต่างๆในเครือข่ายองค์กรชุมชนแล้ว พบว่า ความเป็นอยู่ของชุมชนบางเจ้าฉ่ำตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน มีลักษณะเป็นระบบสังคมที่เชื่อมโยงกันในแต่ละมิติ และมีลักษณะเป็นข่ายใย โดยมีศูนย์กลางชุมชนเป็นศูนย์กลางของระบบชุมชน และมีแบบแผนการดำรงชีวิตในรูปแบบที่คล้ายกันและสอดคล้องกับระบบของชุมชน โดยมีลักษณะของความเป็นเครือข่ายที่เชื่อมโยงกันบนพื้นฐานความสัมพันธ์แบบปฐมภูมิ ได้แก่ ความสัมพันธ์เชิงเครือญาติ ความสัมพันธ์แบบเพื่อนฝูง ความสัมพันธ์แบบเพื่อนบ้านละแวกเดียวกันและความสัมพันธ์ของคนที่เคารพนับถือกัน และความสัมพันธ์แบบทฤษฎีภูมิที่สัมพันธ์กันตามระเบียบ หรือข้อตกลงในกลุ่มและเครือข่าย ด้วยรูปแบบความสัมพันธ์แนวระนาบ ซึ่งสอดคล้องกับทฤษฎีข่ายใยชีวิต (The Web of Life Theory) เนื่องจากมีการติดต่อเชื่อมโยงกันและกัน (Interconnected) ของสมาชิกในกลุ่มระหว่างกลุ่ม ระหว่างกลุ่มกับแม่ข่าย และสมาชิกในชุมชนทั้งหมด เป็นความสัมพันธ์แห่งข่ายใยชีวิต (The Web of Life) ที่มีเป็นระบบซับซ้อน (Nested Systems) โดยพิจารณาจากโครงสร้างของระบบซ้อนระบบ ที่หลากหลายระดับรวมอยู่ด้วยกันอย่างเป็นบูรณาการ (integrated) เช่น ความเป็นเครือข่ายของกลุ่มอาชีพ ความเป็นเครือข่ายของเครือญาติ ความเป็นเครือข่ายของความเป็นเพื่อนฝูง และ ความเป็นเครือข่ายของคนในหมู่บ้านละแวกเดียวกัน ซึ่งทำกิจกรรมร่วมกันทั้งกิจกรรมของกลุ่ม ของเครือข่าย และของชุมชนจนกลายเป็นความสัมพันธ์ที่โยงใยกันทั้งระบบ เป็นต้น

นอกจากนี้ยังมี การปฏิสัมพันธ์ (Interaction) และความเป็นวงจรชีวิต (Cycles) ระหว่างสมาชิก เกี่ยวข้องกับการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในเรื่องต่าง ๆ เช่น ข้อมูลข่าวสารการทำมาหากินเรื่องราวต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน ตลอดจนข้อมูลข่าวสารที่ได้รับอย่างต่อเนื่องหมุนเวียน ในชุมชนโดยผ่านกันหมุนเวียนไปมาภายในกลุ่มและระหว่างกลุ่ม และหมุนเวียนไปยังศูนย์กลางของชุมชนบางเจ้าฉ่ำ ผ่านการติดต่อสื่อสารหลายช่องทาง ทั้งสื่อบุคคลที่พูดคุยกัน บอกต่อกัน สื่อสมัยใหม่ที่เลือกมาใช้

อย่างเหมาะสมกับกิจกรรมของชุมชน โดยเฉพาะเวที ชวนคิด ชวนพูด ชวนทำ ที่ทำให้เกิดการสื่อสารสองทาง และเกิดการมีส่วนร่วม ซึ่งเกิดรูปแบบเหล่านี้ซ้ำแล้วซ้ำเล่าในชุมชนจนกลายเป็นแบบแผนการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมของชุมชนบางเจ้าฉ่า นอกจากนี้ ระบบการปฏิสัมพันธ์ในชุมชนยังเป็นระบบเลื่อนไหลหรือ เป็นระบบเปิดที่ไหลอยู่ตลอดเวลาโดยมีสมาชิกของชุมชนเป็นกลไกที่ขับเคลื่อนอย่างอัตโนมัติ

สำหรับการพัฒนา (Development) ของชุมชนบางเจ้าฉ่า พบว่าคนในชุมชนบางเจ้าฉ่าจะมีลักษณะเด่นในเรื่องของการพัฒนาและการเรียนรู้ เพื่อการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงและมีวิวัฒนาการ ทั้งในระดับตัวบุคคล ในระดับกลุ่ม และระดับชุมชน โดยเฉพาะในระดับบุคคลหรือชาวบ้าน ซึ่งเปิดใจยอมรับการเปลี่ยนแปลงที่เข้ามาสู่ชุมชน อีกทั้งการมีปฏิสัมพันธ์ในการสร้างสรรค์และการตัดแปลงแก้ไขซึ่งกันและกัน โดยมีเป้าหมายเดียวกันทั้งในระดับกลุ่มและในระดับชุมชนเห็นได้จากการนำเอาภูมิปัญญา วัฒนธรรม ประเพณี มาเป็นจุดขาย รวมกลุ่มเป็นอาชีพต่าง ๆ และการพัฒนาด้านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศน์และสิ่งแวดล้อมที่มีวิวัฒนาการร่วมกันของคนในชุมชนอย่างสมดุลอย่างพลวัต (Dynamic Balance) นอกจากนี้ ยังมีการพัฒนาโดยใช้ข้อมูลป้อนกลับ (Feedback Loops) ด้วยวิธีการประเมินผลอยู่ตลอดเวลาในระหว่างการทำกิจกรรมกลุ่ม เพื่อให้ระบบสามารถควบคุมและจัดการกับปัญหาต่าง ๆ ของกลุ่ม ของเครือข่าย และของชุมชนได้

เครือข่ายขององค์กรชุมชนตำบลบางเจ้าฉ่า เป็นเครือข่ายตามลักษณะที่ Starkey P. 1997. กล่าวไว้ (อ้างถึงใน เอกกมล อ่อนศรี.2544 :7-9) คือ สมาชิกกลุ่มมีการติดต่อซึ่งกันและกัน โดยมีองค์กรกลางเป็นผู้อำนวยความสะดวกในการติดต่อสัมพันธ์ระหว่างสมาชิก ในกรณีนี้คือ ศูนย์กลางชุมชนตำบลบางเจ้าฉ่าซึ่งทำหน้าที่เป็นแม่ข่าย การบริหารจัดการเครือข่ายองค์กรชุมชนตำบลบางเจ้าฉ่าเริ่มจากการเชื่อมประสานกลุ่มจักสานเพียง 2 กลุ่มในระยะแรก แล้วค่อยๆเชื่อมประสานกลุ่มอื่นๆในชุมชน ได้แก่ กลุ่มจักสาน 3 กลุ่มที่ตั้งขึ้นมาใหม่ กลุ่มบริการท่องเที่ยว 5 กลุ่ม และกลุ่มอาชีพเสริม 7 กลุ่ม ทำให้จำนวนกลุ่มที่เป็นสมาชิกเครือข่ายเพิ่ม ประเภทกลุ่มและกิจกรรมหลากหลายขึ้น โดยมีวิธีการสื่อสารที่เหมาะสม ส่งผลให้เกิดการแลกเปลี่ยน เรียนรู้ และสัมพันธภาพที่ดีระหว่างสมาชิกกับแม่ข่าย ทำให้กระบวนการทำงานของเครือข่ายพัฒนาอย่างต่อเนื่อง และมีแนวโน้มที่จะพัฒนาไปสู่เครือข่ายที่กระจายศูนย์ที่สมาชิกเครือข่ายสามารถติดต่อกันซึ่งกันและกันและติดต่อกับองค์กรอื่นๆโดยมีผู้ทำหน้าที่ประสานงานหลายคน โดยปัจจัยหลักที่เอื้อต่อการพัฒนาเครือข่ายองค์กรชุมชนตำบลบางเจ้าฉ่าคือแบบแผนสัมพันธภาพของคนในชุมชน และปัจจัยแวดล้อมชุมชนทั้งปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอก

การพัฒนาเครือข่ายขององค์กรชุมชนตำบลบางเจ้าฉ่า ด้านสมาชิก ด้านกิจกรรม และด้านการบริหารจัดการดังกล่าวข้างต้น สอดคล้องกับผลงานวิจัยเรื่ององค์กรชุมชน กลไกเพื่อแก้ปัญหาและพัฒนาสังคม ประสบการณ์จากภาคอีสาน (สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น.2540 อ้างถึงในเอกกมล อ่อนศรี.2544 :15) ที่พบว่าการพัฒนาเครือข่ายขององค์กรชุมชน คือ การขยายแนวคิดขยายกิจกรรม ซึ่งพิจารณาได้ทั้งในด้านปริมาณ และคุณภาพ ในแง่ปริมาณนั้นพิจารณาจากการขยายเครือข่ายตามพื้นที่ ส่วนในแง่คุณภาพนั้นพิจารณาจากความหลากหลายของสมาชิกในเครือข่าย การขยายตามลักษณะของกิจกรรมในการสร้างเครือข่ายกับกลุ่มอื่นที่ทำกิจกรรมแบบเดียวกันหรือทำกิจกรรมเสริมกัน นั้นหมายถึงมีการพัฒนาความสัมพันธ์และการบริหารจัดการเครือข่ายให้สมาชิกเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมที่ทำให้เครือข่ายขยายออกไปได้ ส่วนขนิษฐา กาญจนรังษิณนท์ (2547: 3) กล่าวว่าการบริหารงานที่จะทำให้เครือข่ายมีความเติบโตและยั่งยืน ต้องให้ความสำคัญในเรื่องของการจัดการให้เกิดการแลกเปลี่ยน เกิดการติดต่อสื่อสาร และเกิดความสัมพันธ์ระหว่างเครือข่ายและสมาชิก

2. ปัจจัยที่เอื้อต่อการพัฒนาเครือข่ายขององค์กรชุมชนตำบลบางเจ้าฉ่า ได้แก่ แบบแผนสัมพันธภาพ และปัจจัยแวดล้อมชุมชนทั้งปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอกชุมชน

แบบแผนสัมพันธภาพ ประกอบด้วย บทบาทและภาวะผู้นำ ผู้นำกลุ่มส่วนใหญ่มีบทบาทในชุมชนอยู่แล้วจึงมีเครือข่ายกว้างขวางและอำนวยความสะดวกให้ทำงานของกลุ่มสำเร็จลงได้ นอกจากนี้ผู้นำกลุ่มทำตัวเป็นประโยชน์ คอยช่วยเหลือและให้กำลังใจสมาชิกกลุ่ม มีความตั้งใจในการทำงาน ดังนั้นผู้นำกลุ่มจึงได้รับการยอมรับจากสมาชิกกลุ่มให้เป็นหลักในการบริหารจัดการกลุ่ม และติดต่อประสานงานระหว่างกลุ่ม โดยมีสมาชิกกลุ่มทำตาม ซึ่งสอดคล้องกับที่ปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ (2543) ได้ระบุว่าความสามารถของ “แกนนำ” หรือ “แม่ข่าย” ทั้งในด้านการบริหารจัดการและความสามารถในการติดต่อสื่อสารเป็น ปัจจัยที่มีผลต่อการพัฒนาความเข้มแข็งของเครือข่ายเช่นเดียวกันกับที่ กาญจนา แก้วเทพ (2538 : 226-227) กล่าวว่าการทำงานของชาวบ้านที่ใช้ระบบกลุ่มเป็นพลังขับเคลื่อนให้เกิดการสร้างสรรค์และแก้ไขปัญหาต่างๆในชุมชน โดยมักเริ่มต้นจากผู้นำ หรือมีกลุ่มแกน หรือเป็นกลุ่มสนใจ ซึ่งจะพบว่าจะมีผู้เอาการเองงานอย่างแท้จริงอยู่เพียง 3-4 คนเท่านั้น ส่วนคนอื่นๆเป็นตัวเฝ้ารอบนอกที่หมุนไปตามตัวแกนใน มีบทบาทสนับสนุนทำกิจกรรม ลักษณะการตัดสินใจในการกำหนดทิศทางของกิจกรรมจึงมักอยู่กับแกนนำกลุ่มเป็นสำคัญ อย่างไรก็ตามผู้นำหรือแกนนำกลุ่มในชุมชนบางเจ้าฉ่าหลายกลุ่ม เช่นกลุ่มโฮมสเตย์ กลุ่มวิทยุชุมชน กลุ่มอาชีพแปรรูปผลผลิตการเกษตรและอาหาร ร้านค้าชุมชน กลุ่มทำอิฐบล็อก กลุ่มเกษตรไม้ผล กลุ่มอาสาสมัครพาราม . และกลุ่มสมุนไพรรวดแผนไทย เป็นผู้อาวุโสซึ่งอาจต้องลดบทบาทการบริหารจัดการกลุ่มลงไป ดังนั้นการเตรียมความพร้อมในการสร้างผู้นำขึ้นมาแทนจึงมีความจำเป็นมากสำหรับกลุ่มเหล่านี้เพื่อให้กลุ่มสามารถดำเนินกิจกรรมได้อย่างต่อเนื่อง

ความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกภายในกลุ่ม สมาชิกกลุ่มต่างๆมีความสัมพันธ์ แบบเครือข่าย ญาติ พรรคพวกเพื่อนฝูง เพื่อนบ้าน และคนที่นับถือกัน ซึ่งเป็นความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิด มีปฏิสัมพันธ์กันอย่างสม่ำเสมอ และช่วยกันทำกิจกรรมของกลุ่ม รวมทั้งกิจกรรมของครอบครัวและของชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับผลการศึกษาระบบการสร้างและพัฒนาเครือข่ายทางสังคม :กรณีศึกษา บ้านหนองขาว อำเภอท่าม่วง จังหวัดกาญจนบุรี โดย ผ.ไท วงศ์อนุตรโรจน์ (2544) พบว่าโครงสร้างและฐานเครือข่ายความสัมพันธ์ที่มีอยู่ในชุมชน ประกอบด้วย ความสัมพันธ์แบบเครือข่าย เพื่อนบ้าน และพรรคพวกเพื่อนฝูง ความสัมพันธ์ที่ผ่านการประกอบอาชีพ ความสัมพันธ์ผ่านประเพณี พิธีกรรม ความเชื่อและวัฒนธรรม วัด โรงเรียน โครงสร้างและช่องทางการติดต่อสื่อสาร เป็นฐานรากที่สำคัญที่นำไปสู่ความร่วมมือในชุมชน ในขณะที่มีผลการศึกษาที่ขัดแย้งกับผลการศึกษานี้ โดย Putnam (อ้างใน ผ.ไท วงศ์อนุตรโรจน์, 2544:30) มองว่าเครือข่ายของความร่วมมือ ระบบเครือข่าย ญาติ และเพื่อนสนิท นั้นมีความสำคัญน้อยกว่าความสัมพันธ์แบบหลวมๆ เนื่องจากความสัมพันธ์แบบหลวมๆ นั้นจะเชื่อมโยงสมาชิกของกลุ่มต่างๆเข้าด้วยกันมากกว่าความสัมพันธ์แบบแน่นแฟ้นที่มีแนวโน้มจะรวมศูนย์อยู่ที่กลุ่มใดกลุ่มหนึ่งเฉพาะ เช่นเดียวกัน เอนก เหล่าธรรมทัศน์ (2542:38-39) มีความเห็นว่า กลุ่ม องค์กร ในสังคมที่มีความสำคัญต่อการสร้างประชาสังคมที่เข้มแข็ง คือการรวมกลุ่มที่เกิดจากคนแปลกหน้าที่มิใช่เครือญาติกัน ไม่ใช่องค์กรของบุคคลในครอบครัวเดียว หรือเพื่อนฝูงญาติสนิท สมาชิกรวมตัวกันอย่างสมัครใจ สามารถเข้าหรือออกจากกลุ่มได้อย่างเสรี และความสัมพันธ์ในกลุ่มต้องเป็นไปอย่างเท่าเทียม ไม่เป็นในลักษณะของผู้ใหญ่กับผู้น้อย หรือในความสัมพันธ์แบบอุปถัมภ์ เมื่อพิจารณารูปแบบความสัมพันธ์ภายในกลุ่มจักสาน ซึ่งเป็นแนวตั้งมากกว่าแนวระนาบและมีแนวโน้มจะเป็นความสัมพันธ์เชิงธุรกิจระหว่างผู้นำกับสมาชิกในกลุ่ม ความสัมพันธ์ลักษณะดังกล่าวอาจเป็นจุดอ่อนของการพัฒนาชุมชนในอนาคต

ความถี่ของการทำกิจกรรมร่วมกันและความพอใจของสมาชิก จากการทำสมาชิกทำงานกลุ่มด้วยกัน ร่วมกันคิดร่วมกันทดลองทำผลิตภัณฑ์ใหม่ๆ ปรึกษาหารือกันอย่างสม่ำเสมอ แบ่งงานและแบ่งผลประโยชน์อย่างเท่าเทียม ทำให้สมาชิกกลุ่มมีความพอใจที่ได้ทำกิจกรรมกลุ่ม กรณีตัวอย่างของความสำเร็จในการพัฒนาขององค์กรชุมชน (กรมการพัฒนาชุมชน.ม.ป.ป.:11-12) องค์กรสมาชิกจัดการประชุมประจำเดือนเพื่อแลกเปลี่ยนผลการทำงาน ข้อมูลข่าวสารและหาแนวทางในการประสานช่วยเหลือซึ่งกันและกันรวมทั้งหารือในการจัดการแหล่งทรัพยากรภายนอกอย่าง การสนับสนุนที่มาจากภาครัฐในการพัฒนาองค์กรสมาชิก นอกจากนี้ นายแพทย์ ธนา ประมุขกุล (2547:6) ได้อธิบายถึงลักษณะบ่งชี้เชิงคุณภาพความเข้มแข็งของเครือข่าย ข้อหนึ่งคือ ความสม่ำเสมอต่อเนื่องของกิจกรรมที่สมาชิกทำร่วมกันเป็นสิ่งที่ช่วยบอกถึงความเข้มแข็งของเครือข่ายด้วยเช่นกัน

ผลประโยชน์ร่วม เนื่องจากวัตถุประสงค์หลักของการรวมกลุ่มคือเรื่องของผลประโยชน์ ถ้ากลุ่มอยู่ได้ สมาชิกก็มีรายได้ ดังนั้นผลประโยชน์ที่สมาชิกได้รับมีผลอย่างมากที่จะทำให้สมาชิกร่วมมือกันพัฒนาและเครือข่าย ซึ่งสอดคล้องกับผลการศึกษาในหัวข้อ “ศักยภาพและข้อจำกัดขององค์กรและเครือข่ายชุมชน” (กรมการพัฒนาชุมชน.ม.ป.ป.:11-12) ระบุว่าองค์ประกอบบางประการในการพัฒนาไปสู่ความสำเร็จของเครือข่ายองค์กรชุมชน คือมีการแบ่งปันผลประโยชน์ระหว่างกันและกันในหมู่องค์กรสมาชิกผู้เกี่ยวข้องอย่างสม่ำเสมอ และกิจกรรมต้องตอบสนองความต้องการที่แท้จริงของสมาชิกได้ และสอดคล้องกับเกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์ (2543 : 37-43) ที่ระบุว่าการรวมเป็นเครือข่ายต้องตั้งอยู่บนฐานของผลประโยชน์ที่มีร่วมกัน ครอบคลุมทั้งผลประโยชน์ที่เป็นตัวเงินและไม่เป็นตัวเงิน

การพัฒนาความร่วมมือระหว่างสมาชิก ระดับของความร่วมมือระหว่างกลุ่มในเครือข่ายมีตั้งแต่การประจุมร่วมมือกันระหว่างกลุ่ม การเชื่อมโยงกิจกรรมระหว่างกลุ่ม โดยการผลิตร่วมกัน จำหน่ายร่วมกัน และอุดหนุนผลิตภัณฑ์ของกันและกัน การพัฒนาความร่วมมือที่สูงขึ้นมาคือการแบ่งปันงบประมาณ และการส่งเสริมให้สมาชิกในกลุ่มแยกออกไปตั้งกลุ่มใหม่เพื่อขยายเครือข่าย สอดคล้องกับที่ ปาริชาติ วลัยเสถียรและคณะ (2543:305) ได้สรุปไว้ว่าเครือข่ายเริ่มจากความสัมพันธ์ ความเชื่อมโยงระหว่างกลุ่มหรือชุมชน เพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ช่วยเหลือกัน รวมถึงการสร้างพลังผลักดันต่อรอง และเมื่อเครือข่ายขยายความสัมพันธ์ไปสู่ระดับที่กว้างขึ้น มีการเชื่อมโยงกับพันธมิตรอื่นในสังคม และกลายเป็นการสร้างประชาคม ซึ่งก็คือ พัฒนาการอีกระดับหนึ่งของเครือข่ายที่มีความหลากหลายของกลุ่มคนที่เข้ามาร่วม

รวมทั้งการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และการมีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมทำให้หมู่สมาชิกเกิดความรู้สึกรับผิดชอบร่วมกัน เสริมสร้างความผูกพัน ความสามัคคี ทำให้สมาชิกรู้สึกถึงการเป็นเจ้าของกลุ่มและเครือข่ายและให้ความร่วมมือมากขึ้น สอดคล้องกับที่ เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์ (2543 : 37-43) กล่าวถึงความสัมพันธ์ในเครือข่ายว่าสมาชิกต้องมีส่วนร่วมในเครือข่ายอย่างกว้างขวาง เนื่องจากเป็น เงื่อนไขที่ทำให้เกิดการร่วมรับรู้ ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจและร่วมลงมือกระทำอย่างเข้มแข็ง ดังนั้น สถานะของสมาชิกในเครือข่ายจึงควรเป็นไปในลักษณะของความเท่าเทียมกัน ในฐานะของ “หุ้นส่วน” ของเครือข่าย ซึ่งเป็นความสัมพันธ์ในแนวระนาบ ที่เท่าเทียมกันแทนความสัมพันธ์ในแนวตั้ง สอดคล้องกับการวิจัยของ เอกกมล อ่อนศรี (2544) ผลการศึกษาพบว่า องค์กรชุมชนมีแบบแผนของความร่วมมือแบบเครือข่ายเริ่มจากกลุ่มชุมชนที่มีการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารระหว่างกัน และพัฒนาเป็นความร่วมมือแบบเครือข่ายได้เมื่อร่วมมือกันแก้ปัญหา ร่วมมือกันต่อรอง และตัดสินใจในเครือข่ายร่วมกัน นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับที่นายแพทย์ ธนา ประมุขกุล (2547:6) อธิบายถึงลักษณะบ่งชี้คุณภาพความเข้มแข็งของเครือข่ายอย่างหนึ่งคือ เครือข่ายต้องมีความเป็น

ประชาธิปไตยในการเสนอความคิดเห็นและตัดสินใจ ซึ่งเป็นปัจจัยให้เกิดความรู้สึกรับผิดชอบร่วมกันของหมู่สมาชิก ที่จะเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อการระดมสรรพกำลัง เมื่อเครือข่ายมีความต้องการ

สำหรับปัจจัยภายในชุมชนที่เอื้อต่อการพัฒนาเครือข่ายขององค์กรชุมชนตำบลบางเจ้าฉ่า ได้แก่ การมีช่องทางการสื่อสารหลากหลายและผสมผสานได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยเฉพาะกำนัน สุรินทร์ นิลเลิศ และแกนนำกลุ่มต่างๆ และเวทีชวนคิดชวนพูด ชวนทำ วันที่ 16 ของทุกเดือน และการสื่อสารกับภายนอกโดยอาศัยภูมิปัญญาจักสาน ไม้ไผ่ และประเพณีต่างๆ ล้วนทำให้เกิดการเรียนรู้เรื่องการรวมกลุ่ม การพัฒนากลุ่ม และการเชื่อมโยงกันเป็นเครือข่ายเพื่อเอื้อประโยชน์ต่อกัน ซึ่งขนิษฐา กาญจนรังษิณนท์ (2547: 3) กล่าวว่าการบริหารงานที่จะทำให้เครือข่ายมีความเติบโตและยั่งยืน ต้องให้ความสำคัญต่อการติดต่อสื่อสารระหว่างสมาชิก เรื่องที่ควรจะมีการติดต่อสื่อสาร ประเภทของสื่อในการสื่อสาร ความหมายของการสื่อสารต่อสมาชิก และความถี่ในการติดต่อสื่อสาร

ลักษณะความสัมพันธ์ของคนในชุมชนบางเจ้าฉ่ามีแรงเกาะเกี่ยวผ่านความสัมพันธ์ในระบบเครือญาติ พรรคพวกเพื่อนฝูง เพื่อนบ้าน และเพื่อนร่วมกลุ่ม และยังมีแรงเกาะเกี่ยวเชิงวัฒนธรรม เป็นฐานรากสำคัญที่นำไปสู่ความร่วมมือ และพัฒนาไปสู่การรวมกลุ่ม และเครือข่าย และขยายวงสัมพันธ์ออกไป ซึ่งสอดคล้องกับที่ นฤมล นิราทร (2543 : 59-65) กล่าวถึงความสำเร็จของเครือข่ายว่าสมาชิกต้องมีความสัมพันธ์ที่เหนียวแน่น มีมิตรภาพที่ใกล้ชิด มีสายสัมพันธ์ระหว่างกัน ผ่านการทำงานความสำเร็จและความล้มเหลวร่วมกัน ซึ่งหมายถึง “ผลงาน” “มิตรภาพ” และ “การร่วมทุกข์ร่วมสุขระหว่างกัน” รวมทั้งคุณลักษณะของผู้นำ ผู้นำตำบลบางเจ้าฉ่ามีคุณลักษณะโดดเด่นด้านการมีวิสัยทัศน์ และยุทธศาสตร์ในการดำเนินงานที่มุ่งให้ชุมชนบางเจ้าฉ่าเป็นชุมชนที่สามารถพึ่งตนเองได้โดยอาศัย ภูมิปัญญา และวัฒนธรรม ประเพณีต่างๆ ที่มีอยู่ในชุมชน และเป็นผู้นำที่ส่งเสริมให้คนชุมชนมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ และตัดสินใจร่วมกัน สมพันธ์ เตชะอธิก และคณะ (2537 : 51-60) ได้กล่าวไว้ว่า ผู้นำเปรียบเสมือน “หัวมุด” เชื่อมโยงให้เกิดเป็นเครือข่ายขององค์กรชุมชนและมีผลโดยตรงและโดยอ้อมต่อการคงอยู่ของเครือข่าย ดังนั้นคุณลักษณะของผู้นำเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ผู้นำได้รับการยอมรับจากชุมชนและภายนอกชุมชน อย่างไรก็ตามพบว่าผู้นำชุมชนในตำบลบางเจ้าฉ่ามีจำนวนน้อยเมื่อเปรียบเทียบกับหน้าที่ความรับผิดชอบในชุมชน ในกลุ่ม และในเครือข่าย ประกอบกับผู้นำส่วนหนึ่งเป็นผู้อาวุโสหากต้องลดบทบาทลงไปในขณะที่ยังไม่มีการสร้างผู้นำรุ่นใหม่ขึ้นมาทำงานแทนได้ทันอาจจะส่งผลต่อการพัฒนาเครือข่ายทั้งด้านการเพิ่มจำนวนสมาชิก ความหลากหลายและความต่อเนื่องของกิจกรรมและสัมพันธภาพของสมาชิก

นอกจากนี้ยังมีปัจจัยภายนอก ได้แก่ การได้รับการสนับสนุนระดับนโยบายและระดับหน่วยงาน ให้เกิดการรวมกลุ่มและเครือข่ายในชุมชนบางเจ้าฉ่า โดยเฉพาะการส่งเสริมด้านวิชาการ ผ่านการฝึกอบรม และการศึกษาดูงาน ส่งผลให้คนในชุมชนได้เรียนรู้ และพัฒนา ทั้งบุคคล กลุ่ม และเครือข่ายจนได้รับการยอมรับจากภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาชนด้วยตนเอง ซึ่งสอดคล้องกับที่ปาน กิมปี (2540) ได้วิเคราะห์ไว้ว่าปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จของเครือข่ายคือรัฐ ต้องให้ความสำคัญและความต่อเนื่องต่อนโยบายการพัฒนาแบบพึ่งตนเองของชุมชน และความร่วมมือสนับสนุนจากองค์กรภายนอกที่เกี่ยวข้อง นอกจากนี้ ปารีชาติ วัลย์เสถียร และคณะ (2543) ได้ระบุไว้เช่นกันว่าปัจจัยที่มีผลต่อการพัฒนาความเข้มแข็งของเครือข่ายที่เป็นปัจจัยแวดล้อม ได้แก่ กระบวนการส่งเสริมของหน่วยงานสนับสนุน รวมถึงปัจจัยแวดล้อมทางการเมือง สังคม วัฒนธรรมในท้องถิ่น อย่างไรก็ตาม นายแพทย์ ธนา ประมุขกุล (2547:6) ได้ระบุว่าการศึกษาสามารถแสวงหา และดึงทรัพยากร/ศักยภาพที่มีอยู่ภายใต้เครือข่ายมาใช้ได้มากเพียงไร ความเข้มแข็งของเครือข่ายก็เพิ่มมากขึ้นเท่านั้น แต่มิได้หมายความว่า เครือข่ายจะปฏิเสธการสนับสนุนจากภายนอก โดยสิ้นเชิง เพียงแต่ให้สมาชิกทุกคนตระหนักว่า เครือข่ายต้องมุ่งพึ่งพาตนเอง ก่อนนึกถึงการช่วยเหลือจากภายนอก

กล่าวโดยสรุปปัจจัยหลักที่เอื้อต่อการพัฒนาเครือข่ายขององค์กรชุมชนบางเจ้าฉ่าคือปัจจัยแบบแผนสัมพันธ์สภาพภายในกลุ่ม ระหว่างกลุ่ม และระหว่างกลุ่มกับแม่ข่าย ซึ่งส่วนใหญ่มีรูปแบบความสัมพันธ์แนวระนาบ กลไกสำคัญที่ทำให้เกิดแบบแผนสัมพันธ์และรูปแบบความสัมพันธ์แนวระนาบคือเวทีผู้นำชุมชนและระบบติดต่อสื่อสารอย่างไม่เป็นทางการระหว่างสมาชิกกลุ่มกับแม่ข่าย นอกจากนี้ยังมีปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอกชุมชน

ข้อเสนอแนะ

ในปัจจุบันภาครัฐและเอกชนให้ความสนใจต่อการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน เพื่อการพึ่งพาตนเองของชุมชน โดยให้ชาวบ้านรวมตัวกันตั้งกลุ่ม และเครือข่ายองค์กรชุมชนต่างๆ ขึ้นมาเพื่อเป็นกลไกในการแก้ไขปัญหาและพัฒนาชุมชน เมื่อเครือข่ายองค์กรชุมชนมีการดำเนินงานที่ต่อเนื่อง และเติบโตจะเป็นเครื่องมือในการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม และชุมชนให้เข้มแข็งต่อไป จากผลการวิจัยเรื่อง ข่ายใยชีวิตของชุมชน : กรณีศึกษาแบบแผนสัมพันธ์สภาพที่เอื้อต่อการพัฒนาเครือข่ายองค์กรชุมชน ตำบลบางเจ้าฉ่า อำเภอโพธิ์ทอง จังหวัดอ่างทอง ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะจากผลการวิจัย

1.1 ผู้นำชุมชน ผู้นำกลุ่ม และผู้นำเครือข่าย เป็นปัจจัยสำคัญที่เอื้อต่อการพัฒนาเครือข่ายชุมชนตำบลบางเจ้าฉ่า โดยที่ผู้นำเหล่านี้มีหลายตำแหน่งที่ต้องรับผิดชอบ ทั้งในชุมชน ในกลุ่มต่างๆ และในเครือข่าย แม้เป็นผู้ที่มีประสบการณ์และความสามารถในการบริหารจัดการและการติดต่อประสานงาน แต่มีข้อจำกัดเรื่องจำนวนผู้นำที่มีน้อย ภาระหน้าที่มาก และเป็นผู้สูงอายุ ซึ่งจะส่งผลกระทบต่อการบริหารจัดการเครือข่ายในอนาคตหากผู้นำเหล่านี้ต้องลดบทบาทลงไป ดังนั้นสมาชิกในชุมชนต้องร่วมมือกันและให้โอกาสต่อผู้นำรุ่นใหม่ที่จะเข้ามาทำงานร่วมกับผู้นำปัจจุบันเพื่อให้มีความพร้อมสำหรับการเป็นผู้นำกลุ่มและผู้นำเครือข่ายในอนาคต โดยเริ่มพิจารณาบุคคลในแต่ละกลุ่มก่อนเพื่อสร้างบทบาทและการมอบหมายหน้าที่ รวมทั้งการบ่มเพาะประสบการณ์ต่าง ๆ ทั้งภายในและภายนอกชุมชน ทั้งนี้ให้เกิดความต่อเนื่องของผู้นำในทุก ๆ กลุ่ม และผู้นำรุ่นใหม่เหล่านี้ จะเข้ามาเป็นแกนในการบริหารจัดการเครือข่ายขององค์กรชุมชนซึ่งเป็นแม่ข่ายของกลุ่มต่างๆ ให้พัฒนาอย่างต่อเนื่องและยั่งยืน

1.2 รูปแบบความสัมพันธ์ของกลุ่มอาชีพจักสานในเครือข่ายมีรูปแบบความสัมพันธ์แนวดิ่งมากกว่าแนวระนาบ และมีแนวโน้มเป็นความสัมพันธ์เชิงธุรกิจระหว่างผู้นำกับสมาชิกในกลุ่ม คล้ายกับเจ้าของกิจการกับลูกจ้าง โดยลูกจ้างไม่รู้สึกรับเป็นเจ้าของหรือเป็นส่วน เพราะได้รับเพียงค่าจ้างเท่านั้น ความสัมพันธ์ลักษณะดังกล่าวอาจทำให้เครือข่ายไม่ยั่งยืน จึงควรมีกระบวนการสร้างความรู้ ความเข้าใจ เพื่อให้เกิดความตระหนักต่อการมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการกลุ่ม และเครือข่าย โดยอาศัยเวที ร่วมคิด ร่วมทำ ของชุมชน และการติดต่อสื่อสารแบบไม่เป็นทางการ

1.3 เครือข่ายองค์กรชุมชนตำบลบางเจ้าฉ่ามีศักยภาพที่จะขยายจากเครือข่ายที่สมาชิกมีการติดต่อซึ่งกันและกัน โดยมีศูนย์กลางชุมชนตำบลบางเจ้าฉ่าทำหน้าที่เป็นแม่ข่าย ไปสู่รูปแบบของเครือข่ายที่กระจายศูนย์ โดยมีผู้ประสานงานหลายคน โดยเฉพาะในกลุ่มบ้านพักโฮมสเตย์ที่ปัจจุบันมีสมาชิก 11 หลัง เมื่อนักท่องเที่ยวมากกว่าจำนวนบ้านพักก็แก้ปัญหาโดยการกระจายนักท่องเที่ยวไปยังกลุ่มโฮมสเตย์ในตำบลใกล้เคียง ลักษณะนี้เป็นการเริ่มต้นของการขยายเครือข่าย และสามารถพัฒนาต่อไปเป็นเครือข่ายบ้านพักโฮมสเตย์ ที่ยังโยงใยความสัมพันธ์อยู่กับเครือข่ายองค์กรชุมชนตำบลบางเจ้าฉ่าด้วย

2. ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

เครือข่ายองค์กรชุมชนตำบลบางเจ้าฉ่าใช้เวลาประมาณ 10 ปี ที่มีการพัฒนามาจนถึงปัจจุบัน และในอนาคตก็จะต้องมีการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาต่อไป ดังนั้นจึงน่าสนใจว่าเครือข่ายนี้ จะมีการพัฒนาหรือเปลี่ยนแปลงไปในลักษณะใด เพื่อที่จะเป็นบทเรียนให้กับชุมชนอื่นๆที่มีการ

บริหารจัดการชุมชนโดยการรวมกลุ่มและเครือข่าย ในการวิจัยครั้งต่อไปผู้วิจัยเสนอแนะให้มีการศึกษาแบบแผนสัมพันธ์ภาพและรูปแบบความสัมพันธ์ของเครือข่ายองค์กรชุมชนตำบลบางเจ้าฉ่า ในอีก 5 - 10 ปีข้างหน้าว่าจะเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมหรือไม่และจะสามารถพัฒนาไปสู่เครือข่ายกระจายศูนย์โดยที่สมาชิกเครือข่ายสามารถติดต่อซึ่งกันและกันและติดต่อกับองค์กรอื่นๆ โดยมีผู้ทำหน้าที่ประสานงานหลายคนได้หรือไม่

